

Agrarna reforma i kolonizacija na veleposjedu Donji Miholjac 1919—1941. godine

ZDENKA ŠIMONČIĆ-BOBETKO
Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

1. Agrarna reforma

U novoj jugoslavenskoj državi — Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji — postavilo se pred vlast već na samom početku rješavanje pitanja agrarne reforme. Taj se problem naročito isticao u onim jugoslavenskim krajevima bivše Austro-Ugarske, gdje su postojali veleposjedi pored mnogobrojnoga sitnog seljaštva s malo ili nimalo vlastite zemlje. Seljaštvo je potkraj prvoga svjetskog rata, a naročito prvih godina poslije njegova završetka sve glasnije i upornije zahtijevalo da se veleposjedi ekspropiriraju, a oduzeta zemlja razdijeli seoskoj sirotinji. Problem nedovoljne količine obradive zemlje, odnosno posjed često premalen da prehrani one koje su na njemu živjeli, za masu seoskog stanovništva javio se svom žestinom i u Hrvatskoj i Slavoniji. Izražena potreba za zemljom bila je jedan od faktora koji su po selima od prvobitnog vojničkog dezerterskog i stihijnog »zelenog kadra« učinili da preraste u socijalnorevolucionarni pokret seljaka. Diljem sjeverne Hrvatske bilo je nezadovoljstva, seljačkih nemira, pljački i paljenja veleposjedničkih imanja, trgovina, javnih institucija. Nemira među seljaštvom bilo je i u Slavoniji. Bili su posebno jaki u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Države SHS. Ni poslije toga revolucionarno previranje nije prestalo i ugrožavalo je buržoaziju koja je preuzela vlast u novoj državi. Zbog nemira seljaka bilo je i Narodno vijeće SHS prinuđeno da seljaštvu obeća skoru agrarnu reformu.¹ Kako seljački nemiri nisu prestajali, i regent Aleksandar bio je primoran da u svom manifestu, 6. siječnja 1919. godine, kaže seljacima kako želi, da se »odmah pristupi pravednom rešenju agrarnog pitanja i da se ukinu kmetstva i veliki posedi. U oba slučaja zemlja će se podeliti među siromašne zemljoradnike, s pravičnom naknadom dosadašnjim njenim vlasnicima«. Vlada je bila pozvana da formira komisiju, koja je imala pripremiti rješenje agrarnog pitanja. Seljaci su bili pozvani da mirno

¹ Šišić *Ferdo*, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914—1919, Matica hrvatska, Zagreb 1920, 247, 256—257.

sačekaju dok im država zakonskim putem preda zemlju.² To obećanje regenta Aleksandra ostvareno je samo djelomično, i to postepeno i s mnogo obzira prema interesima političkih stranaka i vlade, a djelomično i prema veleposjednicima. Međutim seljački nemiri nisu jenjavali i usprkos danim obećanjima, nego su zaustavljeni korištenjem represivnih mjera vlasti i izradom cjelovitijeg programa agrarne reforme. »Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme«, donesene 27. II 1919. godine, bile su prvi zakonski akt nove vlasti.³ One su narednih 12 godina, sve do donošenja Zakona o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima, 19. VI 1931. godine, predstavljale pravnu podlogu odnosno program po kojem je vlada, odnosno njezina administracija, provodila agrarnu reformu. One su, između ostalog, predviđale eksproprijaciju svih velikih posjeda, a zemlja se imala dati domaćim obrađivačima. Vlasnici zemlje trebalo je da za oduzetu zemlju dobiju odštetu, naknadno određenu zakonskim putem, a za njezinu je isplatu jamčila država. Bez odštete trebalo je oduzeti sve posjede habsburške dinastije i članova habsburškog doma, sve posjede dinastija neprijateljskih zemalja i sve posjede koji su ranije darovani tuđinu za usluge učinjene Habsburgovcima, a još nisu prešli u treće ruke. Razriješiti je trebalo zakupne ugovore s onim zakupcima veleposjedničke zemlje koji je nisu sami, odnosno uz pomoć porodice obrađivali izuzev osoba stručno osposobljenih za taj posao. Zemlja se nije smjela davati u podzakup. Svi veliki šumski kompleksi imali su prijeći u državno vlasništvo, a zemljoradnici da u njima imaju pravo na pašu i drvo za ogrjev i građu. Podjela zemlje trebalo je da bude privremena, odnosno da ta privremenost traje toliko dugo dok se ne provede zakonskim putem. Te je odredbe karakterizirala načelnost i nepotpunost, što je u praksi omogućilo razna odstupanja od proklamiranih načela agrarne reforme. Kasnije je donesen niz normativnih akata, kojima je regulirana ta problematika, da bi tek 19. VI 1931. godine bio konačno donesen *Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima*, koji je kasnije pretrpio dvije izmjene i dopune.⁴ Osim nekih manjih izmjena, on je preuzeo načela ranijih agrarnih propisa. Veleposjednici su tim Zakonom dobili značajne ustupke, jer su izvan agrarne reforme ostali veliki šumski kompleksi. Priznate su im tri vrste maksimuma, na osnovi kojih su mogli zadržati zemlju. Posebne su pogodnosti dane crkvenim i državnim veleposjedima. Zakon je agrarnim subjektima smatrao pod određenim uvjetima: mjesne interesente, seoske obrtnike, dobrovoljce, optante i druge koloniste, državu, samoupravna tijela, skupine zemljoradnika, pravne osobe s općekorisnim ciljevima, apsolvante nižih i viših poljoprivrednih škola, i ostale subjekte koji su ranije dobili zemlju u privremeni zakup.

Zakonom je bilo regulirano i koliko je koja od tih kategorija mogla dobiti zemlje. Ni jedna porodica mjesnih interesenata nije mogla raspo-

² Isto, 299.

³ *Službene novine*, br. 11, 27. II 1919.

⁴ Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima od 19. juna 1931. god. sa izmenama i dopunama od 5. decembra 1931. god. i 24. juna 1933. godine, *Agrarna reforma*, knj. III, Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1933, 1-51.

lagati s više od 10 katastarskih jutara obradive zemlje uključujući i vlastitu. Izuzetak su bile samo porodice s više od 10 članova, koji su živjeli u zajedničkom domaćinstvu. Takva je porodica mogla dobiti toliko zemlje da je po članu raspolagala jutrom zemlje, jasno uključujući i vlastitu. Dobrovoljci borci imali su pravo na 5 hektara, a neborci na 3 hektara zemlje. Optantske porodice od 2 člana imale su pravo na 3 jutra zemlje, one od 3 do 5 članova 5 jutara, a s više od 5 članova jutro po članu porodice.

Paralelno s agrarnom reformom provodila se i kolonizacija. Od spomenutih agrarnih subjekata kolonisti su bili: dobrovoljci, kolonisti s općim uvjetima, optanti, izbjeglice i autokolonisti. Kolonizacijom je trebalo da se ostvare politički, nacionalni, socijalno-ekonomski i strateški ciljevi. Izborni sistem u Jugoslaviji, posebno prema Ustavu iz 1931. godine, zahtijevao je da političari vodećih stranaka imaju birače u svim dijelovima zemlje. Dobrovoljci jednom naseljeni na zemlju bili su ujedno potencijalni birači. Naseljavanjem dobrovoljaca i ostalih kolonista trebalo je razbiti nacionalno kompaktna područja, gdje su živjeli pripadnici nacionalnih manjina (Mađari i Nijemci). Preseljavanjem kolonista iz pasivnih u plodne krajeve nastojalo im se dati sigurniju ekonomsku egzistenciju. Pri preseljavanju važnu je ulogu imao i strateški faktor, odnosno sigurnost naše sjeverne granice.

Za realizaciju ciljeva koji su se nastojali ostvariti agrarnom reformom i kolonizacijom posebno je važno bilo područje Slavonije i tamošnji veliki posjedi. Na tom je području bio velik broj veleposjeda među kojima i najveći. Težište zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju bilo je upravo na tom području. U ovom radu ćemo obraditi provođenje agrarne reforme i kolonizacije na jednom od najvećih veleposjeda toga područja — na *Donjem Miholjcu*.

Bio je to posjed značajne površine, vrlo važan za agrarnu reformu i kolonizaciju, najveći privatni veleposjed u Slavoniji sa *43.755 jutara* zemlje. Bio je u kotaru Donji Miholjac i Našice, a u katastarskim općinama: Drava, Palkonja, Mač, Kemše, Piško, Baničanci, Bokšić, Čadavica, Čamagajevci, Donji Miholjac, Golinci, Kapelna, Koška, Kučanci, Kunišinci, Lacić, Marjanci, P. Moslavina, Podgajci, Poreč, Radikovci, Rakitovica, Sv. Gjuraj, Šaptinovci, Šljivoševci, Viljevo, Našička Breznica, Bokšinci, Črnkovići.⁶ U početku provođenja agrarne reforme vlasnici veleposjeda bili su grof Ladislav Mailath i grofica Štefanija Szökhely, rođena barunica Prandau. To je vlastelinstvo vlasništvo baruna Gustava von Prandau nekada činilo cjelinu s valpovačkim vlastelinstvom. Nakon njegove smrti, 23. V. 1885. godine, zapravo je izumrla muška loza valpovačke obitelji. Veleposjed Valpovo i Donji Miholjac dospjeli su u ruke njegovih kćeri. Valpovačko vlastelinstvo pripalo je Marijani, udovici grofa Konstantina Normann-Ehrenfelsa. Donjomiholjačko vlastelin-

⁶ Arhiv SR Hrvatske, Fond Agrarna reforma na veleposjedima 1919—1945 (dalje AHARV), kut. 55 i 88, br. 1.160 / III, 10. VIII 1936. Prema zemljišnim knjigama posjed je imao površinu od 44.009 jutara, ali je dio ostao prilikom razgraničenja u Mađarskoj.

stvo pripalo je drugoj kćeri Štefaniji, koja je bila udana za grofa Mailatha von Szökhely.⁶ Struktura toga veleposjeda prema vrsti zemljišta prikazana je na tabeli 1.

Tabela 1.

STRUKTURA ZEMLJIŠTA VELEPOSJEDA DONJI MIHOLJAC PREMA KULTURI

Vrsta zemljišta	Površina (po zemlj. knjigama)	
	k. j.	hv.
1. oranica	9.190	694
2. livada	3.533	1.259
3. vrt	32	1.590
4. vinograd	3	840
5. pašnjak	3.573	461
6. šuma	25.264	629
7. jezera, ribnjak, močvara, trstika	831	1.504
8. građevine i dvorište	206	910
9. neplodno	1.078	242
Ukupno:	43.710*	8.129

Izvor: AHARV, kut. 55, br. 1. 160 / III, 10. VIII 1936.

* Površina u prirodi je 43.755 k.j.

Dakle, na oranice, vrtove, livade otpadalo je 12.757 jutara zemlje ili 30%, na pašnjak 8,1% i šumu 57,4% ukupne površine veleposjeda. Veleposjed je i prije provođenja agrarne reforme, a i kasnije, ostvarivao velik dio prihoda od eksploatacije šuma. Šumu su eksploatirala dva velika drvnoindustrijska kombinata »S. H. Gutmann« i »Našička d.d.«. U kraju gdje se protezao taj veliki posjed postojala je polarizacija strukture posjeda. Prevladavao je mali i srednji seljački posjed. I tu je u Slavoniji bio priličan broj seljaka s malim posjedom, što je bio razlog da su zatražili da se riješi agrarno pitanje. Šansu za dobivanje zemlje vidjeli su u tamošnjim veleposjedima. Da se dobije uvid u stanje zemljišnog posjeda na tom području uoči provođenja agrarne reforme, poslužit će nam posljednji popis gospodarstava u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1895. godine. U tabeli 2 prikazana je struktura privatnih posjeda u kotaru Donji Miholjac i Našice.

Podaci tabele pokazuju da su gospodarstva do 5 jutara zemlje, kojih je bilo 31,0%, raspolagala sa samo 2,1% površine, dok je 31,5% gospodarstava od 5 do 10 jutara zemlje raspolagalo sa 8% površine. Samo 0,3% gospodarstava s više od 1000 jutara zemlje raspolagalo je sa 64,2% ukupne zemlje. U kategoriji seljačkih gospodarstava do 1 jutra zemlje, na svako takvo gospodarstvo dolazilo je nešto manje od pola jutra zemlje. Kod gospodarstava od 1 do 5 jutara zemlje na svako takvo

⁶ *Karaman Igor*, Valpovačko vlastelinstvo (Ekonomsko-historijska analiza), Grada za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 13, 89.

Tabela 2.

PRIVATNI POSJEDI U KOTARU DONJI MIHOLJAC I NAŠICE
1895. GODINE

Grupa gospodarstava po veličini zemlje (u jutrima)	Broj gospodarstava	%	Površina (u jutrima)	%
do —1	883	12,0	390	0,2
1—5	1.385	19,0	4.271	1,9
5—10	2.309	31,5	17.656	8,0
10—20	1.908	26,0	26.389	12,0
20—100	794	10,8	25.231	11,5
100—200	12	0,2	1.709	0,8
200—1000	10	0,2	3.124	1,4
preko 1000	22	0,3	141.304	64,2
Ukupno:	7.323	100,00	220.074	100,00

Izvor: Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije, knj. I, Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb 1905, str. 338, 340.

gospodarstvo dolazilo je 3 jutra zemlje. Seljački posjed u obje kategorije nije bio dovoljan pa često nije mogao prehraniti ni domaćinstva koja su na njemu živjela. Seljaci su zato morali raditi na susjednim vlastelinstvima i kod bogatijih seljaka. Nedostatak zemlje bio je jedan od razloga za migraciju u gradove u potrazi za poslom i emigraciju u evropske i prekomorske zemlje. Seljaštvo s nedovoljno vlastite zemlje i bez zemljaši očekivali su od nove vlasti brzo rješenje agrarnog pitanja. Odmah nakon prevrata bilo je i u kotaru Donji Miholjac pljački vlastelinskih imanja, trgovina, priprema za dijeljenje, ali i dijeljenja vlastelinske zemlje, a proglašena je i republika. Stanje u Donjem Miholjcu dobro ilustrira izvještaj velikog župana Virovitičke županije Predsjedništvu za unutrašnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu, 14. XI 1918. godine, u kojem se kaže: »Vlastelinstvo g. L. Mailatha posvema opljačkano. Sam dvor u Miholjcu orobljen je posvema a šteta počinjena u dvoru ni približno se danas ne da procijeniti. Najveći pljačkaši u D. Miholjcu stupili su u Narodnu stražu nasilno odstranili sve ugledne građane koji su najvećom požrtvovnošću radili oko uspostave mira i reda, proglasili su D. Miholjac republikom, odstranili su iz opć. poglavarstva cjelokupno činovništvo, zarobili su upravitelja kotarske oblasti, koga su imenovali seljakom i namjestili kano narodnog pisara. Uveli su cenzuru tako poštanke kano brzojavnu i telefonsku, tako da se iz Dol. Miholjca autentične vijesti nijesu mogle dobiti. Doznalo se ali, od bjegunaca, da su sva vlastelinstva u kotaru posvema opljačkana. U Ilinom dvoru zapaljena je tvornica žeste. Svi trgovci u Viljevu, Čadjavici, Moslavini, Dol. Miholjcu orobljeni su posvema. U Viljevu opljačkan je posvema župnik Gado. U Dolj. Miholjcu posvema je opljačkan župnik Erdelji. Gutmanov posjed u Crncu posve opljačkan. U Dolj. Miholjcu samom, republika čini sve pripreme za razdiobu vlastelinstva te je već djelomično sa

razdiobom i započeto.⁷ Veliki župan Virovitičke županije, 28. XI 1918. godine, u nastavku tog izvještaja obavijestio je Odjel za unutrašnje poslove Zemaljske vlade o nemirima na tom području. O stanju u Donjem Miholjcu izvještava: »Dne 21, 30. i 31. listopada te godine započeo je zeleni kadar, poduprt domaćim civilnim žiteljstvom pljačkanjem i haraćenjem u svim područnim općinama. U kotarskoj oblasti samoj učinjena je blagajna neuporabivom, nu novac je osiguran. Na zgradi razbiti su svi prozori, a u uredu samom sa stola upravitelja razvučeno je i potrgano sila spisa. Sve u uredu pohranjene puške i municija odvučena je kano i nekoliko stolaca i inventarnih predmeta manje vrijednosti. Isto tako razbijeni su prozori na zgradi opć. poglavarstva u Dol. Miholjcu, gdje su nekoli spisi uništeni. Blagajna i blagajničke knjige ostale su neoštećene. Vlastelinski je grad, kako jur izvješteno, posve opljačkan a predmeti razneseni su po svim selima, pošto su kod haraćenja u Dol. Miholjcu sudjelovali ljudi gotovo iz svih okolnih sela. Vlastelinsko blago, konji, svinje, kola, gosp. oruđe, žito i.t.d. sve je razgrabljeno, koli u samom Dol. Miholjcu, toli na svim vlastelinskim pustarama. Šumarija u Jasenovači kraj Kučanaca zapaljena je. Vlastelinski činovnici, koji su svi do jednoga posvema ili djelomično opljačkani, razbježali su se kojekuda. U Dol. Miholjcu opljačkani su trgovci Emil Reich, Lang, Kerschner, Freundlich i Erlich, kuća i magazin Reicha spaljeni su. Iz Reichova paromlina odveženo je nekoliko desetaka vreća brašna, dok je oko 20 vagona pšenice preuzeo odbor Narodnog vijeća (vidi 1. izvještaj), republikanska vlada za aprovizaciju u Dol. Miholjcu. Od privatnika nastradao je djelomično općinski načelnik Majstorović. Općinski bilježnik Killer, kojega narod mrzi, izgubio je sve. Nadalje je nekoj deseterici obrtnika i žitelja odneseno novaca i raznih predmeta. Kako je jur izvješteno, opljačkan je župnik Erdelji posvema, nu većina predmeta osim rublja i cipela povraćena mu je. Kotarskom upravitelju, javnom bilježniku i drugom činovništvu razlupani su svi prozori. U općini Podgajci razlupani su svi prozori i mnogi predmeti su tamo uništeni. Iz blagajne odnesena je gotovina od 14 hiljada kruna, a obveznice i vrijednosni papiri u ukupnoj nominali od 68 hiljada kruna uništeni su. Nadalje uništeni su ovdje mnogi spisi, blagajnički dnevници sa priložima i.t.d. Opljačkan je općinski načelnik Petelka te dobro stojeći gazda Jandrić u Sv. Đurđu. Nekolicini žitelja iznuđeno je novaca i pokradeno marve. — U općini Marjanci provališe u općinski ured, razbiše blagajnu i odnesoše sav novac, navodno je veći dio tog novca u sačuvanju kod samih žitelja. Općinskom načelniku Kovaču, zatim na pustari Suvar sve su uništili i razvukli. Općinskom blagajniku Tomljenoviću upalili su štagalj i uništili sav ovogodišnji prirod. Župniku Martinkoviću i krčmaru Fischeru razvukli su cijelo žito. I mnogim inim žiteljima oteto je raznih predmeta. U općini Šljivoševci porazbijano je u općinskom uredu mnogo predmeta. Blagajna je silom otvorena te je iz nje ukradeno oko 1300 K. te namire u vrijednosti od oko 3766 k. Tresor je ostao netaknut. Općinskom načelniku Kohlenbergeru razbijeni su prozori i odneseno je mnogo rublja i odijela. Isto kod krčmara

⁷ Vidmar Josip, Prilozi građi za povijest 1917-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas, *Arhivski vjesnik*, I, Arhiv Hrvatske, Zagreb 1958, 119-124.

Mayera i Jesenkovića. Sve je razvučeno veleposjednicima Fekete i Ben-ger, a i mnogim inim žiteljima jest štogod pokradeno. Iz mlina Fekete u Beničancima odneseno je cijelo žito. U općini Viljevo postala je općinska blagajna uslijed provale neuporabiva isto tako kano i blagajna vjeresijske udruge. Novac i vrijednosni papiri nisu odneseni, sav namještaj poglavarstva općine jest uništen, svi spisi, blagajnički prilozi, rastrgani su, blagajničke knjige ostale su čitave. Demolirani su stanovi župnika, vlastelinskog nadšumara Kriškovića, trgovca Rosenthala i opančara Martina Đanića, a sve pokretne stvari ukradene su. Općinsko poglavarstvo u Moslavini stradalo je nu tek djelomično. Blagajna ostala čitava, nu mnogi spisi su rastrgani. Demoliran je stan šumara Stegera, koji je do kraja opljačkan. Isto tako sve je razvučeno načelniku Baliću, blagajniku Thenu i trgovcu Spitzeru. U Crncu uništeno je sve trgovcu Spitzeru, a vlastelinski činovnici opljačkani su do kraja. Na pustari Breštanovci razvučeno je sve što je uopće bilo moguće. U cijelom kotaru ni jedan općinski ured do pred kratko nije funkcionirao, jer su žitelji osnovali Narodna vijeća, potjerali su sve općinske činovnike te su držali, da su samo oni kompetentni riješavati općinske agende. Naravno, da su u tim mjestnim odborima sjedili najveći pljačkaši, zlikovci, vojnici zelenih kadera, koji su upravljali i krojili pravdu na svoj način. — Sve ove grozote počinili su osim nekoliko članova zelenoga kadera sami žitelji kotara i to tako, da je jedno selo navalilo na drugo, a stranim pljačkašima pridružilo se smjesta i domaće pučanstvo. Osnovane narodne straže bili su privilegirani pljačkaši, koji su najveće vandalizme proizvodili. Kako u Osijeku ne bijaše raspoložive vojne sile, to u prvi čas apsolutno nije bilo moguće stati na put zulumu u kotaru miholjačkom. Konačno tek 20. o. mj. otposlato je u Dol. Miholjac jedno vojničko odjeljenje od 80 momaka sa strojnim puškama, koji su nakon kratkog puškaranja pohvatali pljačkaše, raspustili tamošnju republiku i uspostavili primjeren red. — 80 pljačkaša otpremljeno je u uze sudbenog stola u Osijek. U Dol. Mihojcu samom pokupila je ova pomoćnica preko 300 vojničkih pušaka i jednu vreću municije. Jedna pomoćnica od 40 momaka sa 3 časnika otposlata je u Viljevo, gdje je također primjeren red uspostavljen. U Viljevu i u Šljivoševci sakupljeno je 70 pušaka. Čim je narod osjetio vojničku silu i čim su pljačkaši uhapšeni, počelo se lagano vraćati ukradeno, tako je primjerice već nešto pokućstva i inih predmeta vraćeno u dvor grofa Majlatha. Ravnatelj vlastelinstva povratio se u Donji Miholjac te je započeo radom oko uspostave rada na vlastelinstvu. U okolici Donji Miholjac povraćeno je vlastelinstvu 50% rogate marve, nešto žita, dok su svinje najvećim dijelom po pljačkašima zaklane. Skupocjeno srebro, zlatna roba, rublje itd. jedva se vraća te je najveći dio po pljačkašima u okolici Dol. Miholjac zakopan. — Osim poglavarstva općine u Dolnjem Mihojcu sve ine općine ne funkcioniraju. Dne 24. o. mj. izašla je komanda kr. srbijanske vojske iz Šikloša jednu pomoćnicu od 25 konjanika sa jednim časnikom u Dolnji Miholjac. Prema telefonskom izvještaju upravitelja kotarske oblasti pozvani su za sutra dne 26. studena u Dol. Miholjac svi općinski činovnici područnih općina, mjestni knezi, te će tamo u sporazumu sa srbijanskom pomoćnicom biti stvoren točan program, kako će se postepeno uspostaviti javni mir i poredak u kotaru te započeti redovitim

uredovanjem oblasti.⁸ Vlast je, da bi smirila nemire na selu, uz represivne mjere izradila program agrarne reforme i već 1919. godine počela diobu veleposjedničke zemlje. Tako je bilo i na veleposjedu grofa M. Mailatha u Donjem Miholjcu. Seljaci okolnih sela koja su graničila s veleposjedom dobili su zemlju već 1919. godine, a sa kolonizacijom se započelo 1921. godine. Od veleposjeda je bilo do 1941. godine odvojeno 10.482 jutara obradive zemlje za agrarnu reformu. Od toga su seljaci sami otkupili 266 jutara zemlje, a oduzeto je bilo 10.186 jutara u korist agrarnih subjekata. Zemlju je dobilo 1545 mjesnih agrarnih interesenata i to 6480 jutara, 420 dobrovoljaca 3169 jutara, 69 kolonista s općim uvjetima 549 jutara i 76 autokolonista 284 jutara. Mjesni interesenti u prosjeku su dobili 4,2 jutara dobrovoljci 7,5, kolonisti s općim uvjetima 7,9 i autokolonisti 3,7 jutara zemlje.

Veleposjed je u siječnju 1923. godine prešao u ruke »Podravine d.d.« Tako je bilo i s nekim drugim veleposjedima u Hrvatskoj. Naime, različita za to formirana društva kupovala su zemlju veleposjeda koji su došlo pod udar agrarne reforme s namjerom da je kasnije po mnogo višoj cijeni prodaju i ostvare dobit. To je učinila i »Podravina d.d.« Veleposjed je u to vrijeme bio pod sekvestrom države. Međutim, i kod te kupoprodaje došlo je do zloupotrebe od pojedinaca koji su bili na vlasti. Lazar Marković, ministar pravde, član Radikalne stranke, bio je optužen za zloupotrebu pri ukidanju sekvestra na tome posjedu.⁹ Naime, donio je protuzakonito rješenje prema kojem je trebalo da država skine sekvestar s veleposjeda grofa L. Mailatha, ako ga kupi »Podravina d.d.« Pošto je to društvo bilo sigurno da će sekvestar biti skinut, kupuje posjed na početku 1923. godine. Sekvestar je bio skinut isti mjesec. Ministar Laza Marković učinio je to na intervenciju dra Svetozara Grgina, jednoga od dioničara i glavne osobe u »Podravini d.d.« Treba reći da je u upravi toga društva bio i njegov brat, utjecajan radikalni političar dr Dušan Grgin, inače i sam veleposjednik, uz još neke poznate beogradske advokate i bankare. Društvo je odmah počelo parcelaciju i prodaju posjeda, ali ga je isplatilo tek u ožujku 1930. godine. Tada je Ministarstvo poljoprivrede odobrilo kupoprodajni ugovor.¹⁰

Društvo je nastojalo da mu se oduzme što manje zemlje za agrarnu reformu pa je zato počelo uzgajati ovce. U Ministarstvu poljoprivrede bila je održana konferencija o ovčarstvu 23. IV 1936. godine. Tom se prilikom raspravljalo o unapređenju ovčarstva. Ministarstvo je podržalo zahtjev veleposjednika da se pri konačnoj likvidaciji agrarne reforme ostave pašnjaci za potrebe ovčarstva. Ministarstvo je stalo na stanovište »da se pri daljem sprovođenju kolonizacije vodi računa o tome, da se oduzimanjem pašnjačkih površina na velikim posjedima ne onemogućiti racionalni uzgoj ovaca i svinja, što bi bilo od velike štete po unapređenje našeg stočarstva, a naročito ovčarstva [...]«. Ovce je držalo više veleposjeda u Slavoniji (I. Drašković, Schlesinger, »Podravina d.d.«, ali i neki drugi). Na veleposjedu »Podravine d.d.« počele su se uzgajati

⁸ Isto, 146-149.

⁹ Stenografske bilješke Narodne skupštine Kraljevine SHS, I, Beograd 1924, 163-192.

¹⁰ *Stojavljević Bogdan*, Prodiranje kapitalizma u selo 1919-1929, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1965, 104-106.

ovce 1925. godine s očitom namjerom da se veleposjedu ostavi pri provođenju agrarne reforme više zemlje. Odjeljenje za stočarstvo Ministarstva poljoprivrede založilo se da se tom posjedu ostave pašnjaci za potrebe ovčarstva.¹¹

Osim obradive zemlje, veleposjed je imao znatne komplekse šuma koje su zauzimale 26.991 jutro zemljišta. Pošto je kupilo posjed, društvo je počelo uz obradivu zemlju prodavati i šume. Tako je prodalo kolonistima do 1934. godine 3935 jutara šume, koju su oni pretvorili u obradivu zemlju. Uz to je društvo prodalo još 2665 jutara šume tako da je ukupno bilo prodano 6696 jutara šume. U Mađarskoj je ostalo 96 jutara šume veleposjeda prilikom razgraničenja. Veleposjed je u vrijeme eksproprijacije imao još 20.295 jutara šume. S toga veleposjeda bila je brisana zabrana otuđenja i opterećenja 19. II 1931. godine. Šumsko gospodarstvo »Mailath« odnosno kasnije »Podravina d.d.« ostvarivalo je glavni dio prihoda od eksploatacije šuma. Šumu su na osnovi ugovora od 27. III 1923. godine koristila dva velika drvnoindustrijska kombinata. Prema godišnjoj osnovi godišnje se eksploatiralo oko 152.775 m³. Šume koje su eksploatirali kombinati bile su u tri pravca povezane industrijskom željeznicom: prema tvornici u Belišću, tvornici u Đurđenovcu i na obalu rijeke Drave radi izvoza vodenim putem. Od glavnih pruga odvajale su se sporedne prema mjestima eksploatacije. Industrijska željeznica bila je duga 172 km. Uz prugu su bile smještene i potrebne industrijske i saobraćajne zgrade i ostali prateći objekti i telefonska mreža duljine 100 km.

Spomenuti drvnoindustrijski kombinati kupili su od »Podravine d.d.« 19.755 jutara šume. »Podravini d.d.« ostalo je nakon toga 539 jutara šume.¹² I sa šumom toga veleposjeda bilo je zloupotreba. Posrednik je dobio proviziju od 15 milijuna dinara za ukidanje sekvestra i dozvolu sječe šuma. Sječa šuma toga veleposjeda bila je odobrena rješenjem ministra šuma Dragutina Kojića, radikalskog političara, 11. VI 1924. godine. Posrijedi je bilo 12.527 jutara šume od čega je firma »S.H. Gutmann« preuzela 5608, »Našička d.d.« 5579 jutara, a obje su zajedno još uzele 1340 jutara šume. Ministar Dragutin Kojić za protuuslugu je dobio zapreg s dva lipicanera. Dakle, i to je jedan od primjera kako je pri izigravanju agrarne reforme dolazilo do sprege između nosilaca vlasti i kapitalista.¹³

U obzir za eksproprijaciju mogle su doći šume onih veleposjeda, koji su imali više od 1000 jutara, a moglo se eksproprijirati 25% o. Šumski veleposjed »Podravina d.d.« tretirao se i pri eksproprijaciji šuma kao cjelina. Naime, nije se uzimala u obzir prodaja drvnoindustrijskim kombinatima »S. H. Gutmann« i »Našičkoj d.d.«. Veleposjedu su pripadala i 182 jutra dravskih naplavina. Pri provođenju eksproprijacije šuma toga veleposjeda smatralo se da ima 20.477 jutara šume. U kotaru Do-

¹¹ AHARV, kut. 56, br. 30.643 / 1936 ; br. 3.137 / 1936. Veleposjed je držao 1936. godine oko 420 ovaca i 120 rasplodnih krmača. Godišnje je imao oko 700 mladih svinja. Držao je i 36 rasplodnih krava.

¹² AHARV, kut 52. Zapisnik o eksproprijaciji šuma velikih posjeda u kotaru Našice od 24. III 1934.

¹³ Našička afera, Gdje je korupcija ? (Iz stenografskog zapisnika pretresa pred Okružnim sudom u Osijeku 29. i 30. maja 1935), Štamparija Grafika, Zagreb 1935, 1—22.

nji Miholjac došle su u obzir za eksproprijaciju još i šume nekih drugih veleposjeda (»Našičke d.d.«, »S. H. Gutmanna d.d.«, grofa R. Normana, Trgovačke tvrtke Eisler J. i braća iz Beča i Povjersbino dobro Našice, uzivalac grof Teodor Pejačević). Eksproprijaciju šuma na veleposjedu »Podravine d.d.«, »Našičke d.d.« i »S. H. Gutmann d.d.« zatražila su okolna sela i kolonije: Črnkovi, Kunišinci, Marjanci, Bokčinci, P. Podgajci, Sv. Đurađ, Marjanci, D. Miholjac, Rakitovica, Mih. Poreč, Gložde, Orešnjak, Kučanci, Beničanci, Milanovac, Breštanovci, Zabljača, Suhomlaka, Mih. Martinci, Mos. Krčenik, Crnac, P. Moslavina, Ilma-dvor, Čadavački Lug, Čadavica, Golinci, Šljivoševci, Lacić, Viljevo i Hladnik Mirko i drug. Eksproprijaciju šuma iz spomenutih mjesta zatražila su 23.223 stanovnika odnosno 10.681 domaćinstvo, a zajedno su imali 44.618 jutara zemlje. Tamošnje zemljišne zajednice imale su 3091 jutro šume sa 3249 ovlašteničkih domaćinstava i 1448 neovlašteničkih domaćinstava.¹⁴

Agrarni interesenti trebalo je da dobiju 835 jutara šume u »Marjanci-ma« i »Lacičkim šumama«. Te su šume bile stare 60-80 godina, a eksploitala ih je »Našička d.d.«, koja je u tu svrhu izgradila šumske saobraćajnice i druga potrebna postrojenja. »Podravina d.d.« podnijela je žalbu. Ona je bila protiv toga da se u toj šumi nadijele agrarni interesenti. Društvo je ponudilo umjesto tih šuma veću površinu mlađe šume i to besplatno. U tu je svrhu bila formirana i posebna komisija, 2. III 1935. godine, ali je ona odbila prijedlog društva. Eksproprijaciji tih šuma protivila se i »Našička d.d.«. Smatrala je da bi to pogodilo 3000 njezinih stalnih radnika i još toliki broj sezonskih radnika, a da bi zbog toga trpila i proizvodnja. »S. H. Gutmann« i »Našička d.d.« zatražili su, 17. VI 1935. godine, od Ministarstva poljoprivrede da imenuje novu komisiju. Ta komisija trebalo je da ispita rad prijašnje, jer su kombinati smatrali da ona pri donošenju odluke nije vodila dovoljno računa o interesu drvne industrije i u njoj zaposlenih radnika. Spomenuta tri društva ponudila su za svrhu agrarne reforme 3737 jutara mlađe šume i 400 jutara vrbika uz Dravu. Na taj prijedlog pristala je većina sela i kolonija, ali je bilo i onih koji su bili protiv. Razlog što su bili protiv bio je taj što su bile daleko od njihovih kuća i nisu se mogle odmah koristiti. Prijedlog spomenutih društava bio je prihvaćen i usprkos protivljenju nekih sela i kolonija. U korist sela i kolonija bilo je s toga posjeda eksproprijirano 3735 jutara šume i 400 jutara vrbika. Šumu je dobilo 10 kolonija i 21 selo s područja kotara Donji Miholjac i Našice.¹⁵ Eksproprijirane šume predane su u privremenu državnu upravu potkraj 1935. godine. Šume su bile na početku 1939. godine gruntovno prenesene na nove stjecatelje (sela i kolonije) sa zabilježskom prava prvokupa u korist PAB-a.¹⁶ Treba spomenuti da su kolonisti i

¹⁴ AHARV, kut. 52, Zapisnik o eksproprijaciji šuma velikih posjeda za kotar Našice od 24. III 1934; kut. 53. Podaci o molbama za eksproprijaciju šuma i pašnjaka šumskog veleposjeda D. Miholjac od 6. VIII 1934.

¹⁵ AHARV, kut. 53. Spisi o eksproprijaciji šuma u kotaru D. Miholjac i Našice; kut. 56, 56. br. 8.935, 6. VII 1937. Odluka o eksproprijaciji šuma na veleposjedu »Podravine d. d.«

¹⁶ AHARV, kut. 56. Zapisnik kotarskog načelstva u Donjem Miholjcu od 31. XII 1935.

ranije sjekli šumu toga veleposjeda i to uglavnom uz rijeku Dravu. Kolonisti kolonija Martinci-Orešnjak i Ilma-dvor — Dravica uzurpirali su 529 jutara tih dravskih naplavina i šume. Drvo su koristili za vlastitu potrebu, ali su ga i prodavali. Komisija koja je 1935. godine utvrđivala objekte na tom veleposjedu zatekla je koloniste kako sijeku šumu. Oni su za samo nekoliko dana posjekli 1115,20 m³ ogrjevnog drva i 58,27 m³ građe. Kolonistima je bila zabranjena daljnja sječa tih šuma veleposjeda i odstranili su ih lugari i žandarmerija.¹⁷

2. Kolonizacija

Naseljavanje na tom veleposjedu započelo je 1921. godine. Uz kolonizaciju koju je provodila država putem agrarne reforme, postojala je i tzv. privatna kolonizacija. Bili su to pojedinci koji su ili sami ili posredstvom za taj posao formiranih društava kupili zemlju i naselili se. Prvo su doselili dobrovoljci i kolonisti koji su dobili zemlju putem agrarne reforme, a iza njih i ostali. U Donji Miholjac doselile su od 1921. do 1930. godine 163 osobe, od toga 158 seljaka i 5 obrtnika sa 747 članova obitelji. Oni su dobili 947 jutara zemlje, od toga 771 jutro obradive i 177 jutara pašnjaka. Od zemlje veleposjeda grofa Ladislava Mailatha na pustari Gložde kupili su 457 jutara. Neki su kupili od privatnika kuće i potkućnice i osnovali su koloniju Gložde. U donjomiholjački kraj doselili su, uglavnom, dobrovoljci i kolonisti «iz kotara Nova Gradiška, Novska, Dvor, te optanti iz Mađarske, kao i vrtlari iz kotara Sombor i Apatin», koji su se i tu nastavili baviti vrtlarijom. Ukupno je bilo do 1930. godine naseljeno u Donjem Miholjcu 115 dobrovoljačkih i kolonističkih porodica. Živjeli su u 94 kuće. Posjedovali su 947 jutara agrarne zemlje. Imali su ovaj stočni fond: 100 konja, 20 ždrebad, 96 krava, 26 junica, 62 svinje.¹⁸

Na taj su posjed bili premješteni na vlastiti zahtjev i kolonisti kolonije Žabljača, koja je bila na Gutmannovom posjedu. Ta i neke druge kolonije u Slavoniji («Turbina«-Slatina, Čret, Gložde, Šandrovac itd.) bile su na dreniranom i podvodnom zemljištu. Kolonisti su u molbi za premještanje naveli i ovo: »da već 10 godina ne mogu iskorišćavati zemljište zbog vode i zamuljenosti dreniranih cevi, pa usled toga ne mogu da izdržavaju svoju porodicu«. Treba reći da su drenaža i ostale naprave na Gutmannovom veleposjedu bile ispravne u vrijeme kada su kolonisti doselili na taj posjed (1922/1923). Drenaža je kasnije »propala usled zapuštanja«. Zbog toga je zemlja koju su dobili kolonisti bila po nekoliko mjeseci u godini pod vodom. Ti kolonisti nisu dobivali s te zemlje ni toliko koliko je bilo potrebno da prehrane vlastite porodice. Kolonisti nisu bili ranije premješteni sa te zemlje, jer Ministarstvo za agrarnu reformu nije raspolagalo slobodnom zemljom. Preselili su se tek 1933. godine.¹⁹ Kolonija Žabljača imala je 22 dobrovoljačka domaćinstva.

¹⁷ AHARV, kut. 53. Spisi o eksproprijaciji šuma u kotaru Donji Miholjac i Našice.

¹⁸ Arhiv SR Hrvatske, Fond Savske banovine — Poljoprivredno odjeljenje, kut. 921 — II. Iskaz doseljenika u općinu Donji Miholjac od 25. X 1930.

¹⁹ AHARV, kut. 55, br. 10.790, 17. X 1933.

Kolonisti te kolonije dobili su 194 jutara obradive zemlje i 30 jutara pašnjaka. Isto toliko pašnjaka sami su uzurpirali. Kolonija je imala 173 stanovnika. Posjedovali su vrlo bijedan stočni fond koji se sastojao od: 34 konja, 44 goveda i 13 svinja.²⁰

Kao što smo već rekli, do 1941. godine zemlju je dobilo 420 dobrovoljaca, ali se svi nisu naselili i usprkos nizu intervencija Ministarstva za agrarnu reformu, kasnije Ministarstva za poljoprivredu. Prijetilo im se da će im se oduzeti zemlja, ali ni to nije pomoglo. Na tom se veleposjedu od 420 dobrovoljaca koji su dobili zemlju naselilo 302, a 118 nije. Naselilo se na zemlju svih 69 kolonista s općim uvjetima i 76 autokolonista.²¹

Zemlju je pojedincima počeo prodavati grof Ladislav Mailath, a nastavila je »Podravina d.d.«. Društvo se koristilo zakonskom mogućnošću fakultativnog otkupa zemlje. Tom odredbom zapravo se išlo u susret društvima koja su pokupovala zemlju veleposjeda, često i pod sekvestrom, da je mogu legalno prodati. Zakon je ovlastio ministra za agrarnu reformu da može odobriti prodaju nekretnina koje su došle pod udar agrarne reforme, a prelazile su zakonom određeni maksimum. Veleposjednici su tako mogli osim oduzete zemlje prodati i ostalu zemlju veleposjeda (šume, pašnjake i neplodnu). »Podravina d.d.« prodala je i rasparcelirala 8255 jutara zemlje. Za te se svrhe dijelom koristilo i šumsko zemljište koje se pretvaralo u obradivo. Zemlju su kupovali okolni seljaci, ali i doseljenici. Većina njih kupila je manje površine do 10 jutara zemlje. Malobrojni su bili oni, koji su mogli kupiti više zemlje. Tako su na tome veleposjedu nastajala nova naselja sukcesivnim naseljavanjem onih koji su kupili zemlju, odnosno onih koji su je dobili putem agrarne reforme. U kotaru Donji Miholjac bilo je prvo osnovano 21 novo naselje, a kasnije u toku provođenja agrarne reforme još 16 kolonija do 1934. godine. Te su kolonije naseljavane kolonistima koji su tu dobili zemlju, ali i onima koji su je kupili.²² Rudinu toga veleposjeda Velika Niza doseljenici su iskrčili i pretvorili u obradivo tlo 1924. godine, a Malu Nizu 1926. godine. Zemlju su kupili seljaci iz sela Koške, Brezenice, Ledenika, a manje posjede i seljaci iz drugih krajeva. Parcelacija i naseljavanje toga veleposjeda tekli su mnogo brže, pošto je bila omogućena fakultativna prodaja veleposjedničke zemlje. Do znatno bržeg naseljavanja i formiranja privatnih kolonija na tom veleposjedu došlo je na početku 1927. godine. Doseljenicima je bilo potrebno oko 5 godina da iskrče zemlju i da je privedu kulturi.²³ Interesena za zemlju bilo je mnogo, pa je »Podravina d.d.« zatražila da joj Ministarstvo dozvoli, da pretvori šume »Čadavački lug« i »Orovine« u obradivo tlo. I samo Ministarstvo poljoprivrede bilo je zainteresirano za takvo rješenje, pošto mu je bila potrebna zemlja za kolonizaciju.

²⁰ AHARV, kut. 55. Spisak porodica agrarnih interesenata za eksproprijaciju šume od 31. I 1934.

²¹ AHARV. Podaci iz dosjea veleposjeda.

²² AHARV, kut. 53. »S. H. Gutmann«, Spisi o eksproprijaciji šuma; Zapisnik o eksproprijaciji šuma velikih posjeda u kotaru D. Miholjac od 18. II 1934.

²³ AHARV, kut. 56, Zapisnik od 28. IV 1936. i 20. V 1936; kut. 104, 43.802, 6. VII 1934. Kolonisti u molbi kažu »kupili smo ovdje koliko je koji mogao, a svi smo krajni siromaci«.

Naseljavanje su već na samom početku pratile razne teškoće od kojih naročito zaduženost, nedostatak stoke i poljoprivrednog alata, te teškoće sa smještajem. Zaduženi su osim dobrovoljaca kolonista bili i naseljenici u privatnim kolonijama. Navest ćemo privatne kolonije Čadavički Lug i Moslavački Krčeničnik. Naseljenici tih kolonija bili su prilično zaduženi. U dug su ušli i radi kupovine zemlje, i radi plaćanja poreza, prireza i vodnog doprinosa. Kolonija Čadavački Lug imala je 94 obitelji, a posjedovale su 556 jutara vlastite zemlje i 90 jutara zajedničkog pašnjaka. Kolonija Moslavački Krčeničnik imala je 71 obitelj, a posjedovale su 523 jutara obradive zemlje i 110 jutara pašnjaka. U toj koloniji pripadala su srednjim posjednicima 164 jutara zemlje, a preostalo manjim. Kolonije su imale nedostatan stočni fond. Predodžbu o zaduženosti tih naseljenika možemo dobiti, ako znamo da je dug po jutru zemlje bio 2000 tadašnjih dinara. Bogatiji seljaci bili su manje, a siromašni više zaduženi. U jednom dokumentu »Podravine d. d.« kaže se: »Ovo zaduženje je toliko visoko, da skoro premašuje vrijednost posjeda tih interesenata, pa ako se prilike ne poprave, postoji mala vjerojatnost, da bi se uopće mogle naseobine održati.« Ukupan dug tih kolonija bio je 1934. godine 1,904.120 tadašnjih dinara. Najveći dio otpadao je na neisplaćene nekretnine i to 1,607.100 tadašnjih dinara. Položaj naseljenika znatnije se pogoršao 1927. i 1928. godine, zbog suše i pada cijena poljoprivrednih proizvoda.²⁴ Posljedica neplanske i nepripremljene kolonizacije bilo je smještanje kolonista na nepodesnom zemljištu. Prvih godina nije se vodilo dovoljno brige kakva se zemlja daje kolonistima, pa su bili smješteni na poplavnom terenu ili na dreniranom zemljištu. Tako je bilo i na tome velikom posjedu. Kolonistima je i tu bila dana drenirana zemlja 1921/1922. godine, kada je počela kolonizacija. Naselili su se na takvoj zemlji. Neki su na njoj sagradili i kuće. Kasnije se postavilo pitanje potpunog nadjeljenja zemljom kolonista iz kolonija Ilma-dvor—Dravica, Martinaca i Orešnjaka. Naime, oni nisu dobili gradilišta. Kolonisti prema izmijenjenim propisima nisu mogli pravno dobiti gradilište na terenu na kojem su neki već podigli kuće, jer je to bila drenirana zemlja. Takva zemlja nije se uzimala za agrarnu reformu već se vraćala veleposjednicima. Stoga je trebalo da se kolonisti iz kolonija Ilma-dvor — Dravica, Martinci i Zabljača presele na drugu zemlju na tom veleposjedu. Zemlja na koju su se imali preseliti kolonisti tih kolonija bila je u zakupu agrarnih interesenata iz Čadavice i trebalo je da oni presele na krčevine toga veleposjeda u Čadavačkom Lugu. Međutim, kolonisti nisu htjeli seliti sa zemlje koju su uživali 10 godina, a neki na njoj imali i kuće. Zatražili su da im se tu daju gradilišta. Zapravo, glavni razlog što nisu htjeli seliti bio je taj što im je bila ponuđena lošija zemlja nego što su je imali. Kolonisti tih kolonija stoga su istakli da je ta zemlja »puno lošije kvalitete, da su ritska zemljišta, na kojem pšenica slabo uspjeva«. Preseljenju su prigovarali i mjesni agrarni interesenti, jer im je bio ponuđen premještaj na »krčevine niske i zemljišta loših sastojina«. Domaći agrarni interesenti ipak su se bili voljni preseliti, ali uz uvjet da dobiju uz kupljenu zemlju na krčevinama veleposjeda i onu koju su imali u zakupu na osnovi agrarne re-

²⁴ AHARV, kut 53, »S.-H. Gutmann«, Spisi o eksproprijaciji šuma; Zapisnik o eksproprijaciji šuma velikih posjeda u kotaru D. Miholjac od 18. II 1934.

forme. Pošto se spor zakomplicirao, na veleposjed je bio poslan agrarni savjetnik Iva Živić. Iz njegovog izvještaja saznajemo da su dobrovoljci bili nezadovoljni takvim rješenjem. Kolonisti kolonija Ilma-dvor — Dravica i Martinaca pri tom su bili raspoloženi »nervozno i žučljivo«. Taj agrarni savjetnik, uvidjevši u kakvom su stanju kolonisti, bojao se održati zakazanu raspravu na zemlji pustara, već je to učinio u općini, gdje je bio mnogo sigurniji. Kolonisti prvo nisu htjeli da se rasprava održi u općini, već na »sokaku«. Kasnije su ipak popustili. U toku rasprave »padale su teške riječi sa strane dobrovoljaca, kao pijenje dobrovoljačke krvi i slično«. Kolonisti ipak nisu htjeli da se presele sa drenirane zemlje.²⁵ Na tom su veleposjedu postojale male mogućnosti da se oni presele i da budu zadovoljni. Postojalo je još samo nešto zemlje za agrarnu reformu. Bile su to male parcele lošije kvalitete, razbacane na raznim mjestima. Takve zemlje bilo je u općinama: Donji Miholjac, Viljevo, Čadavica, P. Moslavina, Šljivoševci i Marjancima. Naime, bile su to manje površine zemlje koju su napustili agrarni subjekti jer je bila loše kvalitete.²⁶ Dakle, zemlje za premještanje dobrovoljaca, osim kombinacije zamjene s mjesnim interesentima, nije bilo. Pitanje premještanja dobrovoljaca s drenirane zemlje nije bilo riješeno, a u međuvremenu je stigao građevni materijal za 61 kuću. Neki dobrovoljci počeli su s tim materijalom graditi kuće bez građevinske dozvole. Sam agrarni savjetnik Iva Živić smatrao je da »provizorij koji traje već 10 godina nije podesan«. Spor je riješen tako da je ipak, protivno propisima, bilo ekspropirano drenirano zemljište za gradilišta 134 agrarna interesenta. Na tom posjedu dobila su još zemlju i gradilišta 33 dobrovoljca.²⁷

Inače su na kolonijama toga vlastelinstva zdravstvene i stambene prilike dobrovoljaca i kolonista bile loše. Imali su loš i nedovoljan stambeni prostor. Ono što su i imali bilo je loše, vlažno, pretrpano ljudima. O tome se u izvještaju načelnika općine Donji Miholjac kaže: »Zbog skučenih sredstava za život slabo se hrane, a jer još nemaju izgrađene gospodarske zgrade nemogu se gospodarski razviti, a stime niti stvoriti bolji položaj. Zbog premalenog broja prostorijske smještaju stoku u privremene stanove, a neki odmah uz svoj stan, pa tako primjerice perad noćiva u kuhinjama a do nedavna su zajedno stanovali i ljudi sa stokom. Obitelji su brojne i stanuju većinom u 1 sobici, što ne utječe na dobar moralni razvoj niti na zdravstvene prilike.«²⁸

Dobrovoljci su, uglavnom, posjedovali samo zemlju koju su dobili putem agrarne reforme. Kupili su samo neznatne površine. U kolonijama nije bilo dovoljno stoke i poljoprivrednog oruđa što je, jasno, moralo utjecati na obradu zemlje i prinose. Sliku o posjedovnim prilikama u naseljima formiranim na veleposjedu grofa Ladislava Mailatha putem agrarne reforme, a posebno o stanju stočnog fonda možemo dobiti na osnovi podataka u tabeli 3.

²⁵ AHARV, kut. 57, br. 6.626 /1932 ; br. 22.482/ VIa, 13. V 1931; br. 83.915, 14. XI 1930.

²⁶ AHARV, kut. 57, br. 761, 1. II 1936.

²⁷ AHARV, kut. 57, br. 34.503 /1932 ; 2.667, 22. III 1933.

²⁸ AH Fond Savske banovine, Poljoprivredno odjeljenje, kut 921, II. Iskaz doseljenika za općinu Donji Miholjac od 25. X 1930.

Tabela 3.

PREGLED DOMAĆINSTAVA, ZEMLJIŠNOG I STOČNOG FONDA AGRARNIH KOLONIJA NA VELEPOSJEDU GROFA LADISLAVA MAILATHA 1934. GODINE

Naziv kolonije	Općina	POSJEDOVALI SU:									
		Zemlje (u jutrima)				Stoke (grla)					
		broj domaćinstava	obrađive	pašnjaka	konja	goveda	ovaca	svinja			
1. Krunoslavije	Viljevo	69	474	75	72	139	5	59			
2. Gloždje-Bockovci	D. Miholjac	128	906	107	157	222	2	109			
3. Cret	Viljevo	37	250	77	30	35	27	17			
4. Blanje	Viljevo	25	188	50	40	61	—	43			
5. Ilmadvor-Dravica	Čadavica	50	415	200	86	87	—	41			
6. Martinci	P. Moslavina	60	483	154	116	81	—	61			
7. Orešnjak	Marjanci	32	252	92	40	47	7	41			
8. Brezovica											
Ukupno:		401	2.968	755	541	672	41	371			

Izvor: AHARV, kut. 53, Zapisnik o eksproprijaciji šuma velikih posjeda u kotaru D. Miholjac od 18. III 1934. Podaci su dani za kolonije koje su zatražile eksproprijaciju šuma.

Svi dobrovoljci i ostali kolonisti koji su dobili zemlju od države obrađivali su je »primjereno i dobro«. Pri tome su se koristili »gvozdenim plugovima, branjaju sa gvozdenim drljačama, valjaju sa valjkom, a imadu u svemu 1 sijačicu za žito i 6 dvorednih sijačica za kukuruz«. Uz to se u izvještaju načelnika općine Donji Miholjac kaže da su ostali naseljenici, koji su kupili zemlju, posjedovali mnogo bolje poljoprivredno oruđe za njezinu obradu. Oni su gotovo svi imali »modernije sprave za obradu gospodarstva, jer su bili bolje stojeći«. Uz to su imali i »dovoljan broj tegleće i rasplodne stoke te su gospodarski vrlo dobro situirani«. To je bilo i normalno, pošto su se oni preselili u kotar Donji Miholjac nakon što su prodali svoje posjede u starom kraju. Posve drukčija bila je situacija kod dobrovoljaca i ostalih kolonista, koji su dobili zemlju od države. Njihove ekonomske prilike u tom izvještaju bile su označene kao »prekarne, jer su došli na голу zemlju, bez ikakvog kapitala, morali si graditi kuće i zgrade, te nabavljati oruđa i stoku, a u 2—3 godine ih je uz to oštinula nerodica, tuča i magla, koja je uništila prirodu posvema. Kako su došli ovamo tako rekuć bez ičesa, te dobili vrlo neznatne pomoći od države (kao ono u sjemenu iza tuće) (kojeg su u redu vratili!) oni su se kraj toga još dobro održali«. ²⁹ Treba naglasiti da je ta kolonizacija provedena bez dovoljno priprema i sredstava. Kolonisti su bili od Ministarstva za agrarnu reformu upućivani na veleposjed na kojem im je bila dodijeljena zemlja. U najboljem slučaju smještali su se u vlastelinske zgrade, najčešće gospodarske ili gdje su ranije stanovali poljoprivredni radnici. Bili su prepušteni sami sebe. Pomoć države bila je minimalna, jedino nešto posredstvom agrarnih zajednica. Najčešće su pomoću tih zajednica nabavljali građu za izgradnju kuća i gospodarskih zgrada, poljoprivredni alat i stoku. Zapravo, te zajednice dodjeljivale su kolonistima kredit na koji se plaćala kamata.

Agrarnim je organima u cijelom međuratnom razdoblju bio problem naseljavanje dobrovoljaca koji su dobili zemlju. Rokovi za naseljavanje neprestano su bili prolongirani, pri čemu se dobrovoljcima prijetilo i oduzimanjem zemlje. Međutim, tek 1939. godine počela se oduzimati zemlja onim dobrovoljcima, koji se nisu naselili na zemlju, a bili su to obavezni učiniti.

Vlast NDH počela je već odmah 1941. godine provoditi reviziju spiskova osoba nadijeljenih agrarnom zemljom i mnogim kolonistima (naročito dobrovoljcima) oduzimala se zemlja. Zakonskom odredbom o nekretninama tzv. dobrovoljaca od 18. IV 1941. godine, ³⁰ odnosno njezinom nadopunom od 3. VIII 1942. ³¹ godine bila je sva zemlja ranije razdijeljena dobrovoljcima na području NDH proglašena narodnom imovinom. Nitko od ranijih vlasnika odnosno posjednika takve zemlje nije imao pravo na odštetu ni za zemlju, ni za ono što je bilo na takvoj zemlji sagrađeno. Oduzetu zemlju trebalo je podijeliti u »vlasništvo Hrvatima seljacima na temelju posebnog zakona«, koji se imao naknadno donijeti. Kasnije je

²⁹ Isto.

³⁰ *Narodne novine*, br. 6, 19. IV 1941.

³¹ *Narodne novine*, br. 174, 5. VIII 1942.

učinjen izuzetak, pa se dobrovoljačka zemlja mogla ostaviti ako su u njezinom posjedu bili Hrvati, bilo da su takvu zemlju dobili kao dobrovoljci, bilo da su je kupili.⁹²

Agrarnom reformom veleposjed je promijenio vlasnika i došao u ruke dioničkog društva koje je provelo parcelaciju. Posjed je tada imao 43.755 jutara zemlje, od toga 26.576 obradive (sva zemlja osim šumske) i 17.188 šume. Za agrarnu reformu bila su oduzeta 10.482 jutara zemlje i razdijeljena mjesnim interesentima, kojih je bilo najviše (61,8%), dobrovoljcima (30,2%) kolonistima s općim uvjetima (5,2%) i autokolonistima (2,7%). Eksproprirano je i 3715 jutara šume za okolna sela i kolonije. Vlasnici su prodali fakultativno 8255 jutara zemlje. Poljoprivredni je posjed vlastelinstva likvidiran. Šumski je posjed smanjen i promijenio je dva vlasnika u toku provođenja agrarne reforme. Mjesni agrarni interesenti dobili su nešto više zemlje nego na nekim drugim veleposjedima u Slavoniji, ali ipak nedovoljno da bi se bitnije poboljšala posjedovna struktura i njihov ekonomski položaj.

Uz agrarnu se reformu provodila i kolonizacija. Kolonizirane su bile dobrovoljačke i druge porodice tzv. državnom kolonizacijom. Ti su se kolonisti u novom kraju sukobljavali s raznim teškoćama i problemima, a naročito stambenim, nedostatkom poljoprivrednog alata, stoke i velikom zaduženošću. Pomoć države bila je minimalna. Siromaštvo kolonista, uz ostalo, bilo je, također, jedan od razloga što svi nisu preselili. Na veleposjed se doselio i veći broj zemljoradnika tzv. privatnom kolonizacijom. Glavni uzrok te kolonizacije bio je premalen posjed. Oni su najčešće prodali zemlju u svom kraju po višoj cijeni, a tu su kupili više po nižim cijenama. Ti su kolonisti bili u nešto povoljnijem položaju od onih koje je kolonizirala država, ali su se i oni sukobljavali s raznim problemima.

⁹² Arhiv SR Hrvatske, Fond komisije za likvidaciju agrarne reforme u Zagrebu, kut. 25, br. 1.039, 2. VII 1941.